

רשמי טיול צוות יבנה, 4.4.2014 (גדעון פרי)

בשישי בבוקר יצאנו לטיול מעניין באתרים הסמוכים אלינו, על הציר הישן מיפו לירושלים. התמקדנו בקטע שבין בית דגן לרמלה. ירושלים. ציר זה כזכור היה מועד להתקפות והתקפות נגד בינו ובין הערבים בתקופת מלחמת השחרור.

התחלנו את הסיור ליד בית הקרן הקיימת שבאזור צומת בית דגון שם פגשנו את אליהו אבידוב, אחד הלוחמים במקום שסיפר לנו את מהלך האירועים. אליהו היה אז בן 17 בלבד.

חברי צוות יבנה שומעים הסברים

הבניין כפי שהוא נראה כיום לחולפים בכביש הראשי

בית "הקרן הקיימת" היה בית בודד בן שלוש קומות, כ-650 מטרים ממערב לצומת בית דגן. בשנת 1930 מכר בעל הבית הערבי את הבית ואת רוב השטח לחיים שוגרמן. לאחר ששוגרמן הסתבך בחובות, הוצא השטח למכירה, ובגלל חשיבותו האסטרטגית הוא נרכש ע"י הקרן הקיימת לישראל, ונמסר לעיבוד לידי קיבוץ מעלה החמישה.

המקום ובמיוחד הבית קבלו חשיבות אסטרטגית רבה. הם חלשו על הדרך הראשית ליפו וממנה, על הצומת החשוב למושבות הדרום והיה עמדת הגנה חשובה לדרך הביטחון מולדת - ראשון לציון.

בתחילת מלחמת העצמאות הייתה במקום יחידת מילואים של הפלמ"ח. בתחילת 1948 היו במקום מספר נסיונות של הערבים להניח מטעני נפץ ולפרוץ את המקום.

ב-17 בפברואר 1948 החליף כוח מגדוד 51 של חטיבת גבעתי את אנשי הפלמ"ח. הערבים המשיכו בנסיונות לפוצץ את המקום ואז החליט מטה חטיבת גבעתי להקים מוצב הגנה חפור צמוד לבית, אליו יוכלו המגינים לסגת בעת הצורך.

בניית המוצב נעשתה במהירות, וב-19 במרץ 1948 נסתיימה בנייתו. באותו יום בשעה 17:45 התקרבו למקום מכיוון צומת בית דג'אן שתי מכוניות ג'יפ ומשאית דודג' עמוסה ב-500 ק"ג של חומר נפץ, נהג המשאית כיוון לאותה לעבר גדר הבית וקפץ ממנה על ג'יפ לפני שנתקלה בגדר, והמפעילים נמלטו לכוון יאזור. השומר צעק בקול "חבית" והאנשים פינו במהירות את הבית ותפסו עמדות במוצב. כעבור שתי דקות נשמע קול פיצוץ אדיר והבית קרס. קבוצה קטנה של מגינים תפסה עמדות בהריסות הבית לקדם את פני ההתקפה.

עם רדת החשיכה נורתה רקטה מכוון בניין המשטרה הבריטית שבצומת בית דגן של היום. היה זה סימן לפתיחה באש מקלעים ומרגמות על הבית. בחיפוי זה החלו מאות ערבים להסתער בקריאות "איטבח אל יאהוד". המגינים פתחו באש מדויקת ובזריקת רימונים ועצרו את הגל הראשון של ההתקפה. לאחר מכן נסוגו המגינים למוצב. הערבים תקפו שוב ו"כבשו" את הריסות הבית ממנו החלו להיערך להתקפה על המוצב.

בשעה 22:00 החל גל ההתקפה נוסף על המוצב. המגינים פתחו באש חסכונית ומדויקת וגל ההתקפה הזה נשבר. מפקדת גבעתי שקבלה את ההודעה על ההתקפה ארגנה שתי תגבורות. האחת מכיוון ראשון לציון שנתקלה באש תופת של הערבים והמשת"פים הבריטים ונאלצה לסגת. כוח תגבורת שני של גבעתי עמוס בנשק ובמרגמה הגיע ממולדת וחבר למגינים. מיד הוגברה עוצמת האש והופעלה המרגמה שפגעה בריכוזי הערבים. עם עלות השחר נסוגו הערבים מהמקום

עם כיבוש יאזור במבצע חמץ נשבר המצור על בית הקרן הקיימת. כוח גבעתי נפרד מהמקום והוחלף על ידי כוח מחטיבת קריית

מקשיבים להסברים מפי מודי שניר ואליהו אבידוב שהיה אחד המגינים מגדוד 51 שלחם במקום ב- 1948 בהיותו בן 17 בלבד.

אבו ג'בן

תחנתו השנייה הייתה על גבעה בלב שטחה של הקריה החקלאית בבית דגן. על הגבעה נמצא האתר בו שכן בעבר ביתו של זוהדי אבו ג'בן. במקום יש קבוצה של מספר עצי פיקוס גדולים ונוף מרהיב נשקף על הסביבה.

בעקבות עליית אוטובוס יהודי על מוקש בקרבת מקום בבוקר יום 11 בפברואר 1948 ופציעתם של 28 מנוסעיו, פוצץ בית אבו ג'בן ממנו יצאו אנשי הכנופיות לפעילות עויינת. מבצע פיצוץ הבית הוטל על מחלקה מגדוד 52 בחטיבת גבעתי בפיקוד סגן מפקד פלוגה ב', שלמה להט (צ'יץ), ב-26 בפברואר התבצעה הפשיטה שכללה טיהור ופיצוץ הבית הדו קומתי, בית הבאר וחסימות דרכי העפר לבידוד אזור הפעולה.

תוצאות הקרב: מחיקת בית אבו ג'בן ובית הבאר, לאוייב עשרות הרוגים לכוחותינו פצוע אחד. במקום נמצאת אבן הנצחה עליה חקוקה תכנית המקום ופרטי הפעולה. את סיפור הפעולה שמענו במקום מפי מוטקה להב שהיה מפקד הכוח שהשמיד את בית הבאר.

אבן הנצחה עם תיאור הפעולה

יוסי שגיב ומוטקה להב

פיצוץ מפקדת כנופייתו של חסן סלאמה

מכאן המשיך מסלול הטיול מזרחה, נכנסנו לבאר יעקב וממנה לתלמי מנשה. מושב שנוסד רק בשנת 1953 וקריו על שמו של מנשה מאירוביץ', אחרון הבילויים בראשון לציון הסמוכה. מסביב היו השדות אדומים, ואנו שמנו פעמינו לפאתי הכפר לשמוע את סיפור הפיצוץ של מפקדת כנופיתו של חסן סלאמה.

את תיאור הקרב שמענו במקום מפי מוטי גיסין שהיה מפקד הכוח שחדר לבניין, הניח והפעיל את חומר הנפץ.

מפקדת חסן סלאמה

מושב תלמי מנשה

המבנה הוקם על ידי "ארגון עובדי הבנייה" (לימים חברת סולל בונה) בהזמנת הצבא הבריטי. הבריטים סיפרו שהמבנה נועד לשמש בית ספר לקצינים, והדרישה הייתה שיהיה משוריין. כוונת הבריטים הייתה למסור אותו למופתי הירושלמי חאג' אמין אל חוסייני במקום מחנה שנלך, שהצבא הבריטי תפס לאחר מלחמת העולם הראשונה.

בעקבות המרד הערבי בשנות השלושים נסוגו הבריטים מתוכניתם, והמבנה החל לשמש לצורכי הצבא הבריטי. לאחר עזיבת הבריטים את ארץ ישראל באפריל 1948 השתלטו אנשיו של המופתי הירושלמי על המבנה במיקום האסטרטגי. למפקד המתחם מונה אחד ממפקדי כוחות המופתי – חסן סלאמה (שבנו חסן סלאמה היה לימים מפקד חוליית "ספטמבר השחור" שביצעה את טבח הספורטאים במינכן, וחוסל מאוחר יותר על ידי המוסד).

לאחר החלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 עמד סלאמה בראש כנופיה מקומית באזור רמלה-לוד שהטילה אימה על תושבי האזור ותקפה כלי רכב יהודיים כוחותיו היוו איום מתמיד על התחבורה לירושלים. הוא מונה למפקד הלחימה הערבית באזור, ותחת פיקודו עמדו מקומיים וכן אירופאים בעלי ניסיון צבאי. המפקדה התמקמה במבנה המבוצר שעבר לידיהם.

מתחילת מלחמת העצמאות ביקשו תושבי האזור היהודים ואנשי ההגנה לפעול כנגד סלאמה ומפקדתו. ראשית נאסף מידע מודיעיני על המתחם. את הבניין בנו כאמור אנשי ארגון הבנייה וביניהם היה גם ארכיטקט יהודי שהדריך מאוחר יותר את אנשי הש"י (שרות הידיעות של ההגנה, כיצד ניתן לשתול מערכות האזנה ליושבי הבניין. בין היתר, התברר שאזור המתחם ממוקש, ולפיכך התגנבו באחד הלילות לוחמי גדוד 52 של גבעתי אל השטח ונטרלו את המוקשים.

תחילת הפעולה השתלבה בפתיחת מבצע נחשון לפינוי הדרך לירושלים. בלילה שבין ה-4 ל-5 במרץ הגיעו דרך פרדס צדדי 13 מלוחמי גדוד 52 של גבעתי המטרה הייתה לפוצץ את המבנה על יושביו ולהימנע מקרב פנים אל פנים. הכוח כלל חוליה שתיכנס למבנה, תניח ותפעיל את חומר הנפץ, חוליות לחסימת תגבורת וכוח רתק. מאחר שהאמצעים היו דלים הוחלט שהפתיחה באש תהווה סימן לכוחות הרתק לתחיל לירות לעבר הבניין.

הכוח עבר את גדרות התיל ונצמד אל הבניין. ואולם, אבן שהידרדרה גרמה לאחד השומרים לפתוח באש ובעקבותיה לחילופי יריות. לוחמי הגדוד החלו בירי אל עבר עמדות הירי שבקומה הראשונה, והמשיכו לעבר הקומה השנייה.

הראשונים שהגיעו אל הבניין החלו בהנחת חומרי הנפץ ופוצצו את הדלת הראשית. מהאש שנפתחה מהקומה הראשונה נפגע אחד הלוחמים קלות מכדור שחדר דרך קסדתו. שאר הלוחמים המשיכו, חדרו אל הקומה וטיהרו אותה. חיל ערבי שירד דרך גרם המדרגות מהקומה העליונה, חוסל ע"י יעקב חודרוב שהיה סגן מפקד החוליה. בשלב זה הניחו החבלנים את חומרי הנפץ סביב עמודי הקומה הראשונה ופרסו מחוץ לבניין את חוטי התיל להפעלת המטענים.

כל המבצע ארך לא יותר מעשר דקות. לאחר דקה מהיציאה מן הבניין אירע הפיצוץ. הלוחמים נסוגו מהשטח, ותוך כדי נסיגתם הפעילו מטעני נפץ נוספים כנגד כלי רכב שהתקרב.

באור הבוקר שלמחרת התברר שרק כשליש מהמבנה שרד את הפיצוץ. על פי העיתונים המקומיים נהרגו כעשרים מפקודיו של

סלאמה. חסן סלאמה עצמו שרד את הפיצוץ כששהה במהלך הפעולה אצל אחת ממאהבותיו. לימים ייהרג באזור ראש העין. הצלחת המבצע שיבשה את מערך ההגנה של הערבים באזור, ולמעשה שמה קץ לפעילות העוינת של סלאמה ואנשיו באזור.

מוטי גיסין ומודי שניר

כך נראים שרידי הבניין כיום

חוות שפון

התחנה הבאה בטיולנו לא היתה קשורה במיישרין למלחמת השחרור, אך בהחלט הושפעה מתקופת המלחמה.

חוות שפון הייתה חווה חקלאית במישור החוף, שהתקיים בה בית ספר חקלאי לילדים יתומים ערבים מסוריה, מצרים ולבנון. בשנת 1889 חקר הכומר הלותרני הגרמני, יוהאן לודוויג שנלר, מייסד בית היתומים שנלר בירושלים, 10,000 דונם מהשלטונות הטורקים בין רמלה לנס ציונה.

בשנת 1897 נבנה במקום בית ספר חקלאי שנוהל על ידי הדיאקון הגרמני מתאוס שפון ולפיכך נקרא המקום חוות שפון. בשנת 1906 נמכרו חלק מאדמות החווה ליהודים ונוסדה עליהן המושבה באר יעקב. במלחמת העולם הראשונה התמקמו בחווה כוחות צבא טורקיים, ובשנת 1917 נכבש המקום על ידי הצבא הבריטי בפיקודו של אלנבי, שקבע בחווה את מפקדתו. הוא עצמו התמקם באחד הבתים ותכנן שם את מהלך המלחמה עד לכניעת האימפריה העות'מאנית.

ב-15 באפריל 1948 פינו הבריטים את החווה. כוח של חטיבת גבעתי שיצא מבאר יעקב תפס את החווה לפני הערבים. כוח ערבי חזק שיצא מרמלה התקיף את המקום אך נהדף. בשנת 1948 התיישב במקום קיבוץ נצר סרני. במשך הזמן שימשו מבני החווה כמוסד חינוכי של הקיבוץ. כיום אחד המבנים נטוש עד שיימצא לו משקיע פוטנציאלי ומבנה שני מושכר ל"גלריה רומי".

בבית שהיה גר בו אלנבי נמצא מרכז כנסים ואירועים בשם "חוות אלנבי".

בניין הכנסיה

גשר ביבראס

את הפסקת צהרים עשינו בשוק של רמלה, ובין סנדוויץ' טוניסאי, מנה פלאפל ובורקאס טורקי הספקנו אפילו להשלים את הקניות לשבת.

לפי בקשתנו הסכים מודי המדריך להוסיף למסלול הטיול עוד נקודת חן באיזור. מקום בו עוברים מאות נוסעים מידי יום ביומו, אך איש מהם לא יודע מה נמצא מתחתיו. והמקום הוא גשר ביבראס הגשר הממלוכי היחיד הפעיל בישראל. הגשר נמצא מעל נחל איילון בכניסה לאזור התעשייה הצפוני של לוד.

הגשר נבנה בשלהי המאה השלוש עשרה על ידי הממלוכים. גשרים שכמותו נשארו בארץ שלושה. השני הוא "הגשר הקופץ" אצלנו ביבנה, והשלישי הוא גשר בנות יעקב שמקומו היה 250 מ' מצפון לגשר הקיים שם כיום.

לגשר שתי קשתות, מעל אחת מהן כרזה בערבית המהווה שיר הלל לסולטן ביבראס בונה הגשר, ושני תבליטים של ברדלסים חקוקים מלצידיה. הברדלס היה סמלו של הסולטאן ביברס.

תחנה אחרונה בטיול - אנדרטת האצ"ל

התחנה האחרונה בטיול, הייתה אנדרטת האצ"ל בכניסה המערבית לרמלה.

כדי לפרוץ את הדרך לירושלים הנצורה בקרבות מלחמת העצמאות, התבקש האצ"ל על ידי מטה ההגנה לתקוף את העיר רמלה על מנת לדלל את כוחות האויב באזור לטרון. על העיר שמרו מאות חיילים ירדנים חמושים ומבוצרים היטב, ולכן הקרב על רמלה היה קשה ביותר. כוחות האצ"ל ניסו לתקוף מספר פעמים, ובמהלך קרבות אלה נפלו 51 מלוחמיו. חלקם הוכרזו נעדרים, ורק כעבור 4 שנים נערך מבצע לאיתורם, והנמצאים הובאו לקבורה.

אנדרטת האצ"ל המוצבת בכניסה הצפונית לרמלה בגזרה בה התחוללו הקרבות, הוקמה לזכרם של אותם חיילים אמיצים שנפלו במערכות רמלה תש"ח.

האנדרטה הוקמה ביוזמת ברית חיילי האצ"ל, המשפחות השכולות וחברים לקרב.

אנדרטת האצ"ל בכניסה לרמלה

**השער היה סגור ונאלצנו לשמוע את ההסברים
מבעד לגדר**

עם סיום הטיול ערך לנו מודי המדריך מבחן מושגים ששמענו במהלך היום. החברים עמדו בו בהצלחה. חזרנו הביתה עם הרבה סיפוק, מוכנים למנוחת הצהרים לקראת שבת.